QORAQALPOQ VA O'ZBEK SHE'RIYATIDA MILLIY POETIK AN'ANALAR UYG'UNLIGI

Niyatullayeva Xurshida Adamboevna

Annotatsiya. Ushbu tezisda qoraqalpoq va o'zbek she'riyatida milliy poetik an'analarning o'zaro yaqinligi folklor, xalqona obrazlar, vatanparvarlik va ma'rifatparvarlik motivlari asosida talqin qilinadi. Berdaq va Ajiniyoz ijodiga oid ilmiy manbalar hamda o'zbek klassik she'riyatiga doir adabiy-tarixiy qarashlar qiyosiy yondashuvda ko'rib chiqiladi. Mushtarak turkiy badiiy tafakkur bilan milliy muhitga xos ramz va ifodalar bir-birini to'ldirishi asoslanadi. Ish nazariy-qiyosiy xarakterga ega bo'lib, matnlar chastotasiga oid statistik xulosalarni ilgari surmaydi.

Kalit so'zlar: qoraqalpoq she'riyati, o'zbek she'riyati, poetik an'ana, folklor, obraz, milliy o'zlik, qiyosiy tahlil.

Аннотация. В тезисе рассматривается взаимосвязь национальных поэтических традиций каракалпакской и узбекской поэзии через фольклорные истоки, систему образов, мотивы родины и просветительства. На основе исследований творчества Бердаха и Ажинияза выявляются общие черты тюркского художественного мышления и особенности национального поэтического выражения. Исследование носит теоретико-сопоставительный характер.

Ключевые слова: каракалпакская поэзия, узбекская поэзия, поэтическая традиция, фольклор, образ, национальная идентичность, сравнительный анализ.

Abstract. This thesis examines the convergence of national poetic traditions in Karakalpak and Uzbek poetry through folklore, imagery, homeland motifs and enlightenment-oriented ideas. Scholarship on Berdaq and Ajiniyaz is used to identify shared Turkic aesthetic foundations while acknowledging culturally specific poetic expressions. The study adopts a qualitative comparative approach without making frequency-based claims.

Keywords: Karakalpak poetry, Uzbek poetry, poetic tradition, folklore, imagery, national identity, comparative analysis.

KIRISH

Qoraqalpoq va o'zbek xalqlari uzoq tarixiy-madaniy aloqalar, turkiy tillar qarindoshligi va umumiy og'zaki ijod muhitiga ega. Ularning she'riyatida vatan, xalq taqdiri, insoniy fazilatlar, muhabbat va ijtimoiy adolat mavzularining tutashligi mazkur yaqinlikni badiiy jihatdan ifodalaydi. Biroq poetik uyg'unlikni ikki adabiyotning aynan bir xilligi deb talqin etish to'g'ri emas: har bir adabiyot o'z tarixiy tajribasi, mahalliy tabiiy manzarasi, ijro an'analari va obrazlar tizimi orqali umumiy merosga o'ziga xos ma'no beradi [1, 2].

Tadqiqot maqsadi — qoraqalpoq va o'zbek she'riyatida xalq og'zaki ijodi bilan aloqador poetik mexanizmlar, g'oyaviy motivlar va madaniy belgilar uyg'unligini qiyosiy tavsiflash. Vazifa

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

umumiylik va farqlanishni birgalikda ko‘rsatish, tarjima hamda adabiy ta’lim uchun nazariy xulosalar chiqarishdan iborat.

ASOSIY QISM

Tadqiqot yondashuvi. Ishda tarixiy-tipologik, qiyosiy-poetik va mavzuviy tahlil usullaridan foydalanildi. Tahlilning manba bazasini Berdaqning nashr etilgan tanlangan asarlari va qoraqalpoq ijodkorlari haqidagi oltita ilmiy maqola tashkil etadi [1–8]. O‘zbek she’riyatiga doir taqqoslash esa xalqona poetika, Sharq mumtoz an’anasi va umumturkiy motivlar darajasida olib borildi. Bu manbalar to‘plami to‘liq ikki tilli she’riy korpus bo‘lmagani sababli natijalar dastlabki sifatli talqin sifatida baholanadi.

Folklor bilan uzviylik. Qoraqalpoq adabiyoti tarixida Berdaq ijodiga xalq qo‘shiqlari, rivoyatlar, dostonlar va maqollarining ta’siri alohida qayd etiladi [3, 5]. Xuddi shunday, o‘zbek mumtoz va xalq she’riyatida maqolga xos ixcham fikr, takror, ohangdorlik, pand-nasihat hamda qahramonlik motivlari muhim poetik tayanchlardir. Mushtaraklik avvalo bir xil matnni takrorlashda emas, balki og‘zaki ijoddan olingan ritmik va obrazli tafakkurning yozma she’riyatga ko‘chishida namoyon bo‘ladi.

Vatan va xalq obrazlari. Berdaqga bag‘ishlangan adabiyotshunoslik ishlari uning ijodidagi xalqparvarlik, adolat va milliy o‘zlik masalalarini ta’kidlaydi [3, 4]. Ajiniyoz lirikasi haqida tadqiqotlar esa ona yurt, muhabbat va insoniy qadriyatlarning poetik ifodasiga e’tibor qaratadi [6, 7]. Bu motivlar o‘zbek she’riyatining ham yirik qatlamini tashkil etadi; biroq ularning aniq timsol va poetik vazifasi muallif, davr hamda janrga ko‘ra farqlanadi.

Mumtoz Sharq va turkiy an’ana. Ajiniyoz merosiga doir izlanishlarda Sharq she’riyati an’analarini o‘zlashtirish bilan qoraqalpoq badiiy ifoda imkoniyatlarining kengaygani qayd etiladi [6, 8]. O‘zbek mumtoz she’riyatidagi aruz, tashbeh, tazod, ishq va ma’rifat singari adabiy-estetik mezonlar turkiy adabiyotlar orasidagi tarixiy muloqot uchun muhim zamin yaratgan. Mazkur o‘xshashlikni bevosita bir shoirning boshqasidan ta’sirlangani haqidagi hujjatlashtirilmagan da’voga aylantirmaslik zarur.

1-jadval. Milliy poetik an’analarning qiyosiy ko‘rinishlari

Mezon	Qoraqalpoq she’riyati	O‘zbek she’riyati
Folkloriy asos	Jirov-baxshi, doston va xalq qo‘shiqlariga yaqinlik	Dostonchilik, qo‘shiq, maqol va xalq lirikasiga yaqinlik
Yetakchi motivlar	El-yurt, adolat, ma’rifat, muhabbat	Vatan, insonparvarlik, ishq, axloq va ma’rifat
Tasvir olami	Orolbo‘yi muhiti, el va yurt timsollari	Hududiy manzara, bog‘, yurt va tarixiy ramzlar
An’ana va yangilanish	Folklor bilan Sharq poetikasining tutashuvi	Xalqona shakllar bilan mumtoz yozma poetikaning tutashuvi

Jadvalda keltirilgan belgilarning barchasi umumlashtirilgan tipologik tavsif bo‘lib, ularni qat’iy ravishda faqat bitta xalq she’riyatiga xos deb bo‘lmaydi. Aynan shunday ehtiyotkor yondashuv ikki adabiyotda umumiy manbadan o‘sib chiqqan badiiy hodisalar va milliy shakllanish jarayonlarini farqlash imkonini beradi.

Tarjima va madaniy muloqot. Qoraqalpoq va o‘zbek tillarining yaqinligi she’riy tarjimada leksik ekvivalent topishni osonlashtirishi mumkin; ammo ritm, mahalliy realiya, folkloriy ishora va obrazning tarixiy yuklamasi har doim ham to‘liq ko‘chmaydi. Shu bois tarjimada ma’no bilan birga

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ohang va milliy semantika muvozanatini saqlash, zarur joyda qisqa izohdan foydalanish maqsadga muvofiq. Berdaq merosining turli nashrlarda targ'ib qilinishi adabiy aloqalar va qabul jarayonini o'rganish uchun muhim asos beradi [1, 2].

XULOSA

Qoraqalpoq va o'zbek she'riyatining milliy poetik an'analari umumiy turkiy folklor, xalqona ritm va umuminsoniy g'oyalar atrofida uyg'unlashadi. Shu bilan birga qoraqalpoq ijodidagi Orolbo'yi tasavvurlari, baxshichilik va mahalliy poetik ramzlar, o'zbek she'riyatidagi keng mumtoz yozma meros bilan tutashgan obrazlilik bu uyg'unlikni rang-baranglashtiradi. Berdaq va Ajiniyoz ijodiga oid tadqiqotlar mushtaraklikni tasdiqlovchi muhim nazariy yo'nalishlarni ochadi [3–8]. Kelgusida ikki tildan teng hajmli, aniq nashrlarga tayangan she'riy matnlar korpusini tuzib, obrazlar, vazn va badiiy san'atlarni matn darajasida o'rganish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Berdaq. (1997). Saylanda shıǵarmaları [Tanlangan asarlar]. Qaraqalpaqstan.
2. Berdaq. (1998). Tanlangan asarlari. O'zbekiston.
3. Pirnazarova, D. A. (2023). Study of Berdakh's works during the years of independence. Central Asian Journal of Social Sciences and History, 4(4). https://doi.org/10.51699/cajssh.v4i4.690
4. Kaypnazarova, A. (2023). Qoraqalpoq adabiyotida Berdaqning tutgan o'rni. Modern Science and Research, 2(10), 176–178. https://doi.org/10.5281/zenodo.8417955
5. Kalabaeva, S. B. (2023). Berdaq—as the founder of Karakalpak literature. International Journal of Literature and Languages, 3(7). https://doi.org/10.37547/ijll/Volume03Issue07-03
6. Madrimova, Y. J. (2024). Ajiniyoz Qo'siboy o'g'lining betakror adabiy merosini o'rganish. Международный журнал теории новейших научных исследований, 27–31. https://doi.org/10.71337/inlibrary.uz.ijrs.59855
7. Shamurodova, M. (2024). The life and work of Ajiniyaz Qosibay o'g'li. Modern Science and Research, 1(10), 831–834. https://doi.org/10.5281/zenodo.14539513
8. Abdiraimova, Y. (2024). Berdak—as the founder of Karakalpak literature. Models and Methods in Modern Science, 3(2), 107–108. https://doi.org/10.5281/zenodo.10673087

Mualliflik huquqi egasi tomonidan ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.